

Matuszewski, Adam

Mało znane listy Jakuba Sachsa von Lawenheimb do Jana Jonstona z lat 1661-1665 jako źródło do poznania współpracy i obiegu informacji naukowych pomiędzy XVII-wiecznymi uczonymi

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 49/1, 129-132

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam Matuszewski
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

**MAŁO ZNANE LISTY JAKUBA SACHSA VON LAWENHEIMB
DO JANA JONSTONA Z LAT 1661–1666 JAKO ŹRÓDŁO
DO POZNANIA WSPÓŁPRACY I OBIEGU INFORMACJI NAUKOWYCH
POMIĘDZY XVII-WIECZNYMI UCZONYMI**

W Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, pod sygn. Ms R. 405, przechowywanych jest dziesięć odpisów listów wrocławskiego lekarza Jakuba Sachsa von Lawenheimb (1627–1672) z lat 1661–1666, adresowanych do wybitnego polskiego przyrodnika, lekarza i historyka – Jana Jonstona (ur. 1603, zm. 1675). Kserokopie tych listów znajdują się także w Bibliotece Instytutu Historii Nauki PAN, pod sygn. Ks. 1886.

Na korespondencję pierwszy zwrócił uwagę Tadeusz Bilikiewicz w swojej książce z 1931 r.: *Jan Jonston (1603–1675). Żywot i działalność lekarska*¹. Po nim tą korespondencją nikt się już nie zajmował. Biogram Jakuba Sachsa von Lawenheimb jako pierwszy zamieścił natomiast w czasopiśmie „Miscellanea Curiosa Medico-Physica Academiae Naturae Curiosorum” z 1675 r.² wybitny lekarz hamburski, od 1665 r. profesor medycyny teoretycznej i inspektor ogrodu botanicznego w Kiel – Jan Major³. Krótką notkę biograficzną o tym uczonym zamieścił także J. G. Poggendorff⁴. W polskim piśmiennictwie brak jest natomiast jakichkolwiek opracowań na jego temat.

Z pierwszego listu Sachsa do Jonstona z 29 kwietnia 1661 r. możemy się zorientować, że ich korespondencja trwa już od pewnego czasu, bowiem Sachs odpowiada tutaj na jakiś poprzedni list Jonstona. Poza informacjami na temat ekskomunikacji

znanego alchemika i heretyka Józefa Franciszka Burrhusa, znajdujemy tutaj bardzo interesującą informację o towarzystwie przyrodniczo-lekarskim pod nazwą *Academia Naturae Curiosorum*. Ze wspomnianego wyżej biogramu Jana Majora dowiadujemy się, że Sachs von Lawenheimb był członkiem tego towarzystwa od roku 1658. W omawianym liście informuje on Jonstona, że towarzystwo to zostało założone przed kilkoma laty przez paru uczonych lekarzy niemieckich, na wzór podobnych akademii zagranicznych, w celu organizacji i koordynacji podejmowanych przez poszczególnych członków badań świata roślinnego, zwierzęcego i mineralnego. W polskiej literaturze naukowej brak jest obszerniejszych opracowań poświęconych temu towarzystwu. Wiadomo jednak, że w latach 1670–1674 wydawało ono bardzo interesujące czasopismo medyczne: „Miscellanea Curiosa Medico-Physica Academiae Naturae Curiosorum sive Ephemeridum Medico-Physicarum Germanicarum Curiosarum”. Oczywiście Sachs starał się namówić Jonstona do przyłączenia się do tego towarzystwa.

Podobna jest także problematyka następnego listu Sachsa do Jonstona z 23 maja 1661 r. Autor sygnalizuje jednak tutaj Jonstonowi po raz pierwszy swój zamiar napisania pracy na temat pszczół.

W następnym liście, z 9 lipca 1661 r. Sachs pisze, że dołącza do swojego listu plan pracy towarzystwa oraz spis tematów, które byłyby w nim jeszcze do podjęcia.

List z 2 listopada 1661 r., jak wynika z jego treści, jest odpowiedzią na trzeci list Jonstona do Sachsa, w którym Jonston prosił go o pewne usługi w sprawie książek. Autor informuje Jonstona, że niedawno przystąpił do towarzystwa wybitny botanik Leonard Ursinus⁵. W liście tym autor przedstawia też szerzej swój plan opracowania tematu o pszczołach, u których zauważa on podobną organizację życia społecznego jak u ludzi. Prosi też Jonstona o wskazówki w tym kierunku.

W liście z 3 lutego 1662 r. autor zrezygnował jednak z tego pomysłu, uzasadniając swoją rezygnację tym, że nie czuje się na siłach pisać o tym temacie po Aldrovandim⁶. Jak można domyślać się z jego relacji, Jonston proponował mu opracowanie tematu o kolorach w przyrodzie (*De Coloribus*). Temat ten jednak także nie bardzo odpowiadał Sachsovi. Dlatego postanowił opracować temat o rakach.

Z kolei w liście 22 października 1662 r. Sachs zwraca się do Jonstona z problemem klasyfikacji raków. Czy należy mianowicie do nich, za Pliniuszem, zaliczyć wszystkie skorupiaki, czy też należy się zgodzić z badaczami, którzy wszystkie skorupiaki dzielą na ogoniaste i nie ogoniaste i tylko tym ostatnim przyznają nazwę raków. Ponadto do jakich gatunków raków można stosować nazwę *Astacus*. Jego zdaniem nazwą tą powinno się określać jedynie raki rzeczne.

W liście z 9 kwietnia 1664 r. Sachs przeprosza Jonstona za długą zwłokę w korespondencji. Podaje też tutaj informację, że Jan Bauchin⁷ niedawno z nasienia piołunu otrzymał trujące substancje santoninę i santanicynę, które zostały wykorzystane w Niemczech jako środek przeciwko komarom. Przedstawia także dyskusję toczącą się pomiędzy biologami z jakich jeszcze roślin te substancje mogą

być uzyskiwane i prosi Jonstona o jego opinię w tej sprawie. Píše również, że niedawno do Towarzystwa przyłączył się holenderski lekarz Jakub z Typsma Harlemu, który miał dokonać opisu kamienia moczowego. W liście tym Sachs donosi również, że nie udało mu się zdobyć dla Jonstona pism Sennerta⁸. Na koniec informuje Jonstona, że spodziewa się, iż na jesieni będzie już mógł swoją *Gammarologię* (pracę o rakach) przekazać do druku oraz prosi Jonstona o napisanie do niej jakiegoś „epigramatu gratulacyjnego” (*carmen gratulatorium*).

W ostatnim, nie datowanym liście, Sachs prosi Jonstona o przesłanie mu pracy Jonstona *Historia de exsanguinibus*⁹, której nie może znaleźć u księgarzy wrocławskich. Jeszcze raz prosi też Jonstona o dołączenie jakiejś „noty gratulacyjnej” do jego *Gammarologii*, którą, jak pisze, wysłał ostatnio do Jeny dla lepszej inkrustacji. Do swojego listu Sachs dołącza także adresowany do Jonstona list, wspomnianego przez nas na początku autora pierwszej biografii Sachsa – Jana Majora. Autor wspomina, że Major został niedawno powołany na katedrę w Kiel, co może dowodzić, że omawiany list został napisany w 1665 r., ponieważ dopiero wtedy Major otrzymał katedrę w tym mieście.

Jak wynika z ustaleń Tadeusza Bilikiewicza, mimo usilnych starań nie udało się jednak Sachswi namówić Jonstona do przyłączenia się do *Academii Naturae Curiosorum*¹⁰. Jego *Gammarologia* ukazała się ostatecznie w 1665 r.¹¹, bez jakiegokolwiek jednak noty dedykacyjnej Jonstona. Oprócz wyżej wymienionego opracowania, Poggendorff¹² wymienia jeszcze następujące prace Sachsa: *Ampelographia sive vitis viniferae ejusque partium consideratio physico-philologico-historico-medico-chemica* (Lipsiae 1661), *Oceanus macro-microcosmicus sive de analogo motu aquarum ex et ad oceanum, sanguinis ex et ad cor* (Vratislaviae 1664), *De mira lapidum natura* (Vratislaviae 1664) oraz artykuły *De auro vegetabili* i *De auro chymico* opublikowane w „Miscellanea Academiae Naturae Curiosorum” z lat 1670/71 i 1673/74.

Przypisy

¹ Tadeusz Bilikiewicz: *Jan Jonston (1603-1675). Żywoć i działalność lekarska*. Warszawa 1931, s. 81-86.

² „Miscellanea Curiosa Medico-Physica Academiae Naturae Curiosorum sive Ephemeridum Medico-Physicarum Curiosarum Annus” 1673. Breslau 1675, wyd. 2 Francofurti et Lipsiae 1688, s. 58.

³ Jan Major (1634–1693) – lekarz praktyk w Hamburgu, od roku 1665 profesor medycyny teoretycznej i inspektor ogrodu botanicznego w Kiel.

⁴ J. G. Poggendorff: *Biographisch-Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der Exacten Wissenschaften*. Amsterdam 1970, szp. 731.

⁵ Leonard Ursinus (1618–1664) – profesor botaniki i fizjologii na Uniwersytecie Lipskim, a od roku 1661 asesor Kolegium Medycznego w Norymberdze.

⁶ Ulisse Aldrovandi (1522–1605) – włoski przyrodnik i lekarz, od roku 1553 profesor historii naturalnej na Uniwersytecie Bolońskim. Jest, między innymi, autorem obszernej pracy o owadach: *De animalibus insectis libri VII*. (Boloniae 1602).

⁷ Jean Bauchin (1541–1613) – botanik i lekarz szwajcarski. Napisał obszerną encyklopedię botaniczną *Historia universalis plantarum nova et absolutissima*. (Yverdon 1619; wyd. 2, t. 1-3, Yverdon 1650-1651).

⁸ Daniel Sennert (1572 - 1637) - niemiecki lekarz i chemik. Jego największym dziełem jest wydawana w latach 1628-1636 w różnych miejscach Europy sześciotomowa praca: *Practicae medicinae libri I-VI*.

⁹ J. J o n s t o n : *Historiae naturalis de exsanguibus aquaticis libri IV*. Francofurti ad Moenum 1650; Amsterdami 1655. 1657, 1665.

¹⁰ T. B i l i k i e w i c z : *op. cit.*, s. 85

¹¹ P. J. S a c h s v o n L e w e n h e i m b : *ΓΑΜΜΑΡΟΛΟΓΙΑ, sive Gammarorum vulgo Cancrorum Consideratio physico-philologico-historico-medico-chymica, in qua, praeter Gammarorum singularem Naturam, Indolem et multivariorum usum non minus reliquorum Crustatorum instituitur tractatio ad normam Collegii Naturae Curiosarum, plurimis inventis secretioribus naturae arti*. Francofurti et Lipsiae 1665.

¹² J. G. P o g g e n d o r f f : *op. cit.*, szp. 731.